

Melina Rokai

ŽENE I MOĆ U VREMENIMA DINASTIČKIH KRIZA¹
(odabrani primeri iz engleske srednjovekovne istorije)

APSTRAKT: U radu se razmatra povezanost žene i moći tokom dinastičke krize. Preciznije, u radu se prevashodno misli na pripadnice visokog plemstva i vladarsku moć tokom dinastičke krize u petnaestom veku u Engleskoj. Kako bi se dobila što preciznija slika o mogućnostima koje je jedna aristokratkinja, povezana rodbinskim vezama sa centrom vladarske moći i autoriteta u ličnosti vladara - kralja, imala kako bi mogla da legitimno zaposedne i zadrži moć, u radu će biti reči o promenama u društvenim odnosima koje su nastale u ranijim periodima, o razlici moći i vladarskog autoriteta, a zatim o sličnim primerima u širem evropskom kontekstu. Posebna pažnja biće posvećena akterkama Ratova ruža (1455-1487) koji je kulminirao dinastičkom krizom, ali se i dodatno njome produbio, kao i percepciji o njihovoj moći.

KLJUČNE REČI: žene, moć, petnaesti vek, dinastička kriza, Ratovi ruža.

Tokom vekova žene su imale mogućnost da u trenucima dinastičkih kriza uzmu političku moć u svoje ruke. Uvreženo je mišljenje da je remećenje dinastičkog sleda karakterisanog primogeniturom po muškoj liniji otvarala put ženama, koje su bile bliske vladarskom autoritetu, da prisvoje moć i da vrše vladarski autoritet, za šta je bio potreban legitimitet, koji je u najvećem broju slučajeva bio dat postojanjem prese-dana.

Ovim radom videće se dokle je ovakavo uvrženo shvatanje ispravno naročito kada je reč o Engleskoj monarhiji u period srednjeg veka, a pre svega tokom dinastičke krize koja je u drugoj polovini petnaestog veka kulminirala Ratovim ruža (1455-1487). Da li su i u kojoj meri u ovom periodu engleske plemkinje, aristokratkinje sa pravom da pretenduju na engleski presto i kraljice-konsorti uspele da koriste moć i autoritet u smislu legalnog prava na vršenje vlasti.

¹ Rad je napisan u okviru podprojekta „Žene u kriznim vremenima”, koji je deo projekta „Čovek i društvo u vreme krize” finansiranog od strane Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Pri razmatranju mogućnosti koje su bile otvorene akterkama Ratova ruža, ove plemkinje često nisu posmatrane iz perspektive koja bi dala detaljni uvid u njima dostupne načine za prisvajanje moći u trenucima jedne od najozbiljnijih dinastičkih kriza u Engleskoj koja je za posledicu imala višedecenijski sukob, kao i zašto takvi njihovi napori nisu bili uspešni. U opštim istorijama najčešće se jedino analiziraju žene direktno povezane sa vrhovnom kraljevskom vlašću, pre svega kraljice čije je javno i nezavisno pozicioniranje u odnosu na centar vladarske moći stvorilo od njih individualne aktere na političkoj sceni. Međutim, u slučaju Ratova ruža pojedine akterke, iako povezane srodničkim vezama sa centrima moći, nisu uspele u ovim naporima.

Dinastička kriza izazvana disfunkcionalnošću kraljevskog autoriteta, produbljena Ratovima ruža, naročito je plodonosan primer gde se mogu istaknuti očekivanja, limiti i mogućnosti vlasti dostupne plemkinjama u kasnom srednjem veku. (Laynesmith 2005: 9)

Kako bi se dobila što preciznija slika o mogućnostima koje je imala aristokratkinja, povezana rodbinskim vezama sa centrom vladarske moći i autoriteta u ličnosti vladara - kralja, da legitimno zaposedne i zadrži moć, u radu će biti reći o promenama u društvenim odnosima koje su nastale u ranijim periodima, o razlici moći i vladarskog autoriteta, a zatim o sličnim primerima u širem evropskom kontekstu. Posebna pažnja biće posvećena akterkama Ratova ruža, koji su kulminirali dinastičkom krizom i koju su istovremeno dodatno produbili, kao i percepciji o moći ovih žena.

Promene u odnosu žene i vladarske moći

Kada je reč o ženama i moći u vremenima dinastičkih kriza tokom poznog srednjeg veka, pre svega u drugoj polovini petnaestog veka, o dinastičkom sukobu, koji je trajao trideset godina i postao poznat pod imenom Ratovi ruža, neophodno je osvrnuti se i spomenuti trendove koji se mogu prepoznati u ranijim vekovima. Studija M. Fasinger o ulozi kraljice u Francuskoj tokom dinastije Kapeta je jedna od najznačajnijih radova koji se može iskoristiti i za ovu temu. Fasinger tvrdi da je kraljica u periodu između desetog veka i prve četvrtine dvanaestog veka bila „kraljev „partner” u vladanju”, a da već u trinaestom veku kraljica gubi svaku javnu ulogu, pa se mogućnost korišćenja moći svodi na njen privatni uticaj na kralja. Uzrok ovog razvoja Fasinger nalazi u razvoju birokratskog aparata kao odgovora na osnaživanje vlasti Kapeta u Francuskoj. Međutim, može se reći da ovakav trend nije specifičan samo za Francusku u ovom periodu, već kako je utvrđeno, njegovo postojanje je vidljivo i može se pratiti na teritoriji cele Zapadne Evrope. (Laynesmith 2005: 5; Fasinger 1968: 3-48; McNamara, Wemple 1973: 126-41)

Pomenuta istraživanja bavila su se pre svega posedovanjem legitimne moći od strane žena, partnerki kraljeva u Francuskoj i Zapadnoj Evropi. Pozicioniranje istra-

živanja studije pretpostavljalo je nepostojanje dinastičke krize. Međutim, po nastanku dinastičke krize, bilo kao posledica izumiranja naslednika u muškoj liniji ili nastanka psiho-fizičke nesposobnosti koja onemogućava izvršavanje vlasti, dolaze do izražaja teškoće ali i nemogućnost za ženu da preuzme legitimnu vlast pre svega u ulozi „žene kralja“. Konstrukcija ženskog kraljevstva je pretpostavljala adaptaciju roda nosioca vlasti u ovom slučaju uzimajući u obzir ideje ženstvenosti i muškosti u datom periodu. Međutim, bilo je reči o tome da se poreklo ženske vlasti na teritoriji Zapadne Evrope proističe iz običaja naroda koji su nastali iz ruševina Zapadnog rimskog carstva, uključujući nepostojanje deliminirane distinkcije između privatne i javne sfere društvenog i političkog uticaja, kakarakterističnog za srodničke strukture. Upravo u okviru ovakvih struktura smatra se da je ženi bilo omogućeno da vrši funkciju političke vlasti. (McNamara, Wemple 1974: 103-118)

Ako je ovakva situacija bila na teritorijama na zapadnom delu evropskog kontinenta, situacija na britanski ostrvima, u Anglo-Saksonskom svetu je, takođe, omogućila korišćenje moći kroz srodničke strukture. Ovakav način indirektnog vršenja vlasti nije isto što i posedovanje autoriteta za vršenje legitimne vlasti od strane žena, čak i kada se on izvodio iz njihovih muških srodnika. Ipak, ne treba ovakav model potpuno odbaciti, jer je na kraju predstavljao kariku u vidu presedana, koji su žene mogle da iskoriste u narednim periodima. (Fell 1984)

Moć i vladarsko pravo u trenucima dinastičke krize

U svojoj knjizi Bim (Beem) (2016) objašnjava povezanost principa u anglosaksonskom nasleđu, koje je prihvaćeno i od strane normanskih osvajača pa sve do trinaestog veka, sa nasleđem u slučaju kraljevskog nasleđivanja. U ovom kasnijem slučaju ističe da je „nasleđe svojine postalo vezano za prenos suvereniteta“, što ima za posledicu shvatanje da je naslednica kraljevstva u suštini samo utroba, čineći njenu reprodukciju „naslednom robom“ kojom se, kako je Gejl Rubin istakla, trgovalo. Bim nadalje tvrdi da je ovakav princip gde su naslednice u suštini prenosile „nasledna prava na krunu koja su potekla od njihovih očeva na svoje muške potomke“, bio primenjivan u Engleskoj od normanskih osvajanja do poznog srednjeg veka. (Beem 2016: 7-8) Postojanje takvog principa je bitno kada je reč o ženskom pretendentstvu na presto odnosno na leglano vladarsko pravo, u trenucima dinastičke krize izazvane nefunkcionisanjem patrilinearnog naslednog sistema.

Iako Bim tvrdi da se ovaj princip ponavljao sve do kraja petnaestog veka u slučajevima kada dolazi do disrupcije patrilinearnog sistema kraljevskog nasleđa, ističe se činjenica da su postojali slučajevi kada se gorepomenuti princip želeo pretvoriti u princip primogeniturnog nasleđa prestola sa inkluzijom žene kroz legitimizaciju sukcesije normanskog osvajanja. (Searle 1980: 159-170) To je upravo bio slučaj kralja

Henrija I (1100–1135) koji stvorio plan i radio na njegovom ostvarenju da se njegova ćerka i jedino preživelo bračno dete, Matilda postavi za naslednicu engleskog prestola. Kao što će se videti, njegov plan nije uspeo iz više razloga, ali je imao dve posledice za rezultat – stvorio je predsedan za potonje pretendetkinje na engleski presto i neuspeh je omogućio nastavak trajanja gorepomenutog principa na njegovog unuka Henrija II, koji je zasnovao svoje pravo na kraljevsku vlast na pravu svoje majke, Matilde, da prenese kraljevsko pravo na presto od njenog oca na svog sledećeg muškog naslednika. (Beem 2016: 9)

Imajući u vidu da pitanja koja povezuje žene i moć u trenucima dinastičkih kriza povezana sa njihovim polom, s jedne strane i mogućnosti za nasleđivanje vladarskog prava, pre svega u Engleskoj tokom poznom srednjeg veka s druge strane, trebalo bi predočiti posebne izazove sa kojima su se one suočavale. Stoga, treba napomenuti da su žene koje su težile ka vladarskoj moći morale da se suoče sa društvenim strukturama koje drže na okupu rodne hijerarhije društvene i političke prirode, a koje stavljaju žene svih društvenih klasa izvan formalnog i javnog domena kraljevske politike i vlade. To znači da su morale da funkcionišu u paradoksu gde im je u teoriji bilo omogućeno nasleđe kraljevske vlasti i stvarne prakse gde su vlast sačinjavali muškarci: okolnost koja im je omogućila da i nadalje stvaraju i održavaju ovakvu praksu. Razumevanje prepreka na koje su žene nailazile pri pokušajima da preuzmu kraljevsku vlast u trenucima dinastičkih kriza može se svesti na problematiku patrijarhata, razumejući heterogenost ovog pojma, odnosno, u ovom slučaju postojanje brojnih patrijarhata koji su kumulativno uticali kroz prostor i vreme na stvaranje patrijarhata čije su limite engleske aristokratkinje morale da premoste do kraja petnaestog veka. Ženska vladavina, gde se moć i autoritet ukrštaju, bilo u ulozi regenta ili kraljice-vladarke, u okviru struktura gde je sveprisutna muška dominacija, mogla je u suštini da se omogući tek kada su takve strukture na trenutak propale. Drugim rečima, tek donekle sa nefunkcionisanjem patrijarhata žene su bile u poziciji da traže ostvarenje prava ne samo na elemenat moći, već i bitniji elemenat autoriteta koji su sačinjavali koncept vladara. Ovakav razvoj se može smatrati istinitim u svim slučajevima gde je žena uspela i da ostvari pravo koje je polagala na vlast i sela na engleski presto.

S obzirom da su bile srodnički povezane sa moćnim predstavnicima muške elite i da su živеле i odrstale u društvenoj atmosferi gde je politička moć bila svakidašnjica, ne treba se čuditi što su izvršavale moć bez autoriteta kraljevstvu. Ovakvo vršenje moći, o čemu je prethodno bilo reči, odvijalo se autorizovano od strane muškog srodnika. U ovakvo vršenje vlasti bi se mogla uvrstiti i uloga regentkinje, međutim, ona nikad nije zvanično zaživela u Engleskoj, dok je u Francuskoj imala dugu praksu, koja se konceptualizovala tek s ranim modernim periodom u ličnosti Lujze od Savoje (1476-1531), majke Fransa I (1494-1547). (Nelson 1998: 43-61)

Imajući u vidu ovakvo stanje, bio je izuzetan podvig da žena zauzme vrhovnu vlast, ali i da je zadrži, adaptirajući ideološke i strukturalne limite postojećeg sistema.

(Beem 2016: 5) Postoji, međutim, veći broj slučajeva gde pretendetkinja nije uspela da ostvari svoje zahtevano pravo. Ovo je bio slučaj i sa ženama, tačnije aristokratkinjama tokom Ratova ruža. Iako je bilo više akterki tokom ovog sukoba, kojima je slom kraljevskog autoriteta u osobi Henrija VI, kao i dinastička kriza koja je iz ovoga proizišla, omogućila da koriste svoju rodbinsku povezanost sa nefunkcionalnom vrhovnom vlašću, može se reći da su najupečatljivije zasigurno dve akterke iz lankasterskog klana – Margareta Anžijska kraljica-konsort Henrija VI, koja se aktivno fokusirala na sticanje autoriteta kroz regenstvo i Ledi Margaret Bofort, grofica od Ričmonda i kasnije Derbija, koja je po ocu bila čukununuka engleskog kralja Edvarda III.

Kraljevske žene koje su uspеле u svom nastojanju da ujedine u svojoj osobi moć legitimiziranu kraljevskim autoritetom, predstavljale su jedini izuzetak od rodne subordinacije žena, s obzirom da su aktivnosti žene u Engleskoj čak do devetnaestog veka bile predstavljane od strane muškog srodnika. Upravo je Margaret Bofort jedna od retkih žena koja je iako udata uspela da ukine svoj status *feme covert* i zameni ga sa *feme sole* koji joj je omogućavao da ne bude ograničavana u pogledu vlasništva nad dobrima i u bavljenju u javnim poslovima. (Džons, Undervud) Sam taj čin je do trenutka kada je njena praunuka Marija Tjudor postala vladarka, bio je najveći domet u rušenju prepreka ka onom što je predstavljalo mušku dominaciju u vlasti. (Jones, Underwood 1992: 7) Time su aristokratkinje u predmodernom periodu ako ne i ušle u „javnu sferu“, a onda barem izašle iz privatne sfere. (Jones, Underwood 1992: 7, ft 33)

Vraćajući se na caricu Matildu, ćerku Henrija I, koja je živela u dvanaestom veku, treba istaći da je bez obzira na krajnji ishod njenog slučaja, on bio presedan s obzirom da pre njega ni jedna žena u anglosaksonskoj ili normaskoj Engleskoj nije bila shvaćena da individualno poseduje kraljevski suverenitet, što je bilo omogućeno s jedne strane aktivnošću njenog oca da obezbedi neophodnu podršku, ali i njenom strategijom posle smrti svog oca kojom je konstruisala sliku o sebi koja je bila kompatibilna sa načelima patrijarhalnih vladarskih struktura i koja je podrazumevala nespominjanje ženskog elementa supruge i majke. (Beem 2016: 29) Ovakva rekonstrukcija pomalo podseća na sliku koju je izgradila Elizabeta I u šesnaestom veku.

Već je gore spomenuto da je Matilda mogla da bude razmatrana kao nosilac kraljevske vlasti jedino kao spona između starije i mlađe generacije muškaraca u njenoj direktnoj srodničkoj strukturi – oca kralja i trojice sinova čije je postojanje, ako ne u trenutku kada je Henri radio na ovoj ideju, onda kada je potraživala svoje pravo na presto, joj je davalo legitimitet. Postavlja se pitanje šta bi se desilo da nije imala naslednika ili barem ne muške naslednike u trenutku smrti Henrija I. Izgleda da je Henri I polagao mnogo vere u reproduktivne sposobnosti svoje ćerke, ali i drugog zeta, s obzirom da u braku sa Henrijem V, carem Svetog rimskog carstva, Matilda nije imala potomke. Tako se smatra da je moguća ženska vladavina sa postojanjem muškog potomstva shvaćena od strane savremenika kao jedno „kreativno rešavanje problema“ u devijaciju od tradicionalnog muškog principa vlasti, koji je vremenski ograni-

čeno i po ranijim presedanima ne predstavlja pretnju postojećoj patrijarhalnoj strukturi vlasti. (Beem 2016: 39)

Žena koja vrši kraljevsku vlast u ime svojih srodnika nije predstavljala ništa novo u engleskoj istoriji ni kada je Matilda pretendovala na presto, jer je kao praksa postojala među anglosaksonskim i normanskim kraljicama pre nje. Tu treba pre svega spomenuti i da je sama majka carice Matilde povremeno vršila vlast za vreme vladavine njenog oca, Henrija I. (Beem 2016: 42) Čuvena engleska kraljica Ema je držala vlast više decenija početkom jedanaestog veka na osnovu svojih srodničkih veza sa muškim nosiocima vlasti. (Richardson, Sayles 1963: 139)

Kako Englesko kraljevstvo nije postojalo u geopolitičkom i društvenom vakumu upočetaljiva je okolnost da su tokom istog perioda u ostatku Evrope vladale žene u svoje ime, koje su došle na presto svojih zemalja na način na koji je planirao Henri I da postavi Matildu. Disfunkcija patrilinearnog nasleđa je dovela do toga da su i ove žene bile određene za naslednice od strane muških držaoca vladarske moći. Kraljica Uraka je uspešno vladala kraljevinama Leonom i Kastiljom, a Melisanda je nasledila svog oca na čelu Latinskog kraljevstva u Jerusalimu i zajednički vladala sa ocem Matildinog drugog supruga. Imajući ovo u vidu ideja Henrija I, iako pionirska u engleskom kontekstu kraljevske vlasti, nije bila potpuno revolucionarna. (Reilly 1982; Hamilton 1978: 143-174; Lambert 1997: 153-169)

Ratovi ruža i dinastička kriza

Za bolje razumevanje odnosa aristokratkinja i vladarske moći, naročito (ne)moćnosti osvajanja iste tokom petnaestovekovne dinastičke krize u Engleskoj, koja se ogledala u Ratovima ruža, treba promatrati i kakvo je bilo stanje u Zapadnoj Evropi XV veka kada je u pitanju pomenuta relacija, ali i šta je značilo biti žena usko povezana sa muškim nosiocima vladarske moći u trenucima kada su frakcije vrtoglavo dobijale i gubile pobeđe, a kraljevi i oni koji su želeli da to postanu tokom krize gubili su glave.

Što se tiče prvog, u Španiji je kao i za vreme carice Matilde, kraljevskom vlašću u svoje ime rukovodila je žena, Izabela Kastiljska, pošto je iskoristila dinastičku krizu izazvanu smrću svoga brata i istisla iz naslednog reda njegovu ćerku, još jednu Izabelu; međutim, malo je verovatno da bi to uspela da je njen brat ostavio iza sebe muškog naslednika. U periodu pred kraj Ratova ruža u Engleskoj, u Francuskoj je nezvanični regent, a zvanična starateljka maloletnog kralja Šarla VIII bila njegova sestra Ana od Burbona, dok su italijanski gradovi-države u petnaestom veku već imali izgrađenu tradiciju ženskog regenstva. U Engleskoj, međutim, ženski inkluzivni sistem primogeniture, započet inicijativom Henrija I, nije zaživeo ni za vreme dinastičkih potresa izazvanih svrgavanjem Ričarda II krajem četrnaestog veka, a ni kao posledica petna-

estovekovnog dinastičkog rata, sve do tjudorskih kraljica šesnaestog veka i kasnije stujartskih kraljica iz sedamanestog i osamanestog veka.

Dinastički sukob koji je trajao tridest godina i u kojima je svaki potencijalni muški naslednik smatrao da ima pravo na engleski presto i tokom kojeg nijedan vladar nije dovoljno učvrstio vlast da bi njegovom smrću, prirodnom ili nasilnom, ponovo bio ustanovljen nasledni red, nije nudio realnu mogućnost ženi da ostvari vladarsko pravo čak i kada je imala nesmetano pravo. To je bio slučaj Ledi Margeret Bofort, jedine akterke Ratova ruža koja je kao praunuka Edvarda III imala mogućnost da pretendovanjem ostvari žensku inkluziju u nasledni sistem. Treba, međutim, uzeti u obzir da njeno pravo nije bilo bez mrlje.

Ostale akterke Ratova ruža, bliske nosiocima kraljevske vlasti nisu imale naslednu povezanost sa Edvardom III, već su mogle ostvariti i koristiti vladarski autoritet kroz srodnički odnos; naravno, to ne isključuje okolnost da su pojedine istiniski želele, ili bile prikazane od strane savremenika da žele da poremete sistem nasleđa prestola kao impo-steri i inkorporiraju sebe u njega – kao što je to bio slučaj sa kraljicom Margaretom Anžujskom. Percepcija želje za kraljevskom vlašću, sa druge strane, komunicira ideje koje su vladale među savremenima i kasnijim naraštajima o vladarskoj moći u rukama žene. Tokom Ratova ruža četiri plemkinje su bile povezane sa vrhovnom moći udajom za kralja i rođenjem kraljevskog naslednika – Margareta Anžujka koja je preuzela javnu ulogu nesposobnošću svoga supruga da vrši kraljevski autoritet, Elizabeta Vudvil lankasterska plemkinja udovica koja se tajno udala za Edvarda od Jorka i čiji je brak Ričard od Glostera proglasio ništavim, zatim Ana Nevil, mlađa ćerka magnata sa pozamašnom posedničkom moći na severu Engleske i buduća kraljica Ričarda od Glostera, kada je uzurpacijom postao Ričard III i Elizabeta od Jorka, čiji je brak sa Henrijem VII prema tjudorovskoj propagandi stavio tačku na višedecenijski sukob.

Petnaestovekovna dinastička kriza koja je dovela do višedecenijskog rata je započela gubitkom autoriteta Henrija VI, pre svega kod plemstva. O njegovoj nesposobnosti da vlada tokom svog vremena na engleskom prestolu postoje različita mišljenja. Pojedini istoričari poput Bertrama Volfa i R. A. Grifitsa su mišljenja da se ne radi o mentalnom inkapacitetu već o neadekvatnim reakcijama na dešavanja koja su posledica neefikasnih saveta i koja su dalje, lančano uzrokovale velike lomove tokom njegove vladavine, te da je reč o dobronamernoj ličnosti, ali bez moći rasuđivanja. (Griffiths 1998; Wolffe 1981) Bez obzira da li je bio neaktivan vladar ili nesposoban za efektivno donošenje odluka sa dalekosežnim posledicama, smatra se da je visoko plemstvo pokušalo da nadomesti nedostatak vladarskog autoriteta međusobnom saradnjom, ali zbog konkurentnosti međusobnih ciljeva rezultat je bio sukob, u kome je jedna frakcija imala želju da zameni kraljevski autoritet stvaranjem nove dinastije Jorka. (Watts 1998)

Krhkom stanju kraljevske vlasti nije pomoglo ni to što se dugi niz godina nije rodio naslednik. Jedino dete Henrija VI i Margarete Anžujke, Edvard od Lankastera

rodio se tokom prve faze očevoг ludila, kada se samo Margareta Anžijska mogla suprotstaviti Ričardu Vojvodi od Jorka, vođi frakcije koja je imala za cilj smenu na prestolu. Naime, parlament je i priznao Vojvodu od Jorka kao naslednika Henrija, a ne dečaka Edvarda. Vojvoda od Jorka nije doživeo da postane prvi kralj iz dinastije Jorka, jer su ga lankasterske snage uništile u jednoj od odlučujućih bitaka; međutim njegov najstariji sin Edvard je nastavio da polaže pravo na englesku krunu i uspeo je da učvrsti tu poziciju. Variranje između prevlasti frakcije Jorka i Lankastera je bilo praćeno izdajama plemića na obe strane, bežanjem glavnih aktera na Kontinent, različitom ratnom srećom, da bi se sukob između dve frakcije donekle stabilizovao pobedom Edvarda od Jorka nad snagama Margarete Anžijske kada je i lankasterski pretendent princ Edvard ubijen. Neposredno posle ove pobede Henri VI je ubijen u Taueru gde je bio držan. (Laneysmith 2005: 11-12)

Tokom nemirnih decenija Ledi Margaret Bofort, grofica od Ričmonda je imala bar toliko prava da polaže na engleski presto kao i Edvard od Jorka. Kao čukununuka Edvarda III po jednom od njegovih sinova, Džonu od Gaunta, koji je njenog dedu dobio vanbračno i ozakonio čim se ukazala prilika, Margaret Bofort je imala mogućnost da pretenduje na krunu. Međutim, može se reći da je više faktora uticalo na to da ona ne povuče takav potez, što nikako ne treba shvatiti da Ledi Margaret nije uradila sve u svojim mogućnostima da dobije i zadrži moć ako ne i kraljevski autoritet tokom decenijske dinastičke krize. Naime, u trenucima kada je došlo do prvih trzavica između Henrija VI i Ričarda od Jorka, Margaret je bila izrazito mlada žena, dete koja je već sa 13 godina i sama imala sina, o čijem je staranju po smrti njenog supruga a oca Henrija Tjudora odlučivao kralj.

Tokom dva poslednja braka Ledi Margaret je uspešno levirala između dve zaraćene strane, uvek imajući u vidu budućnost njenog sina, koji je odrastao daleko od nje, na imanjima plemića koji su od kralja kupili starateljstvo nad njim i koji su većinom pripadali frakciji Jork. Kako se ratna sreća, međutim, menjala, tako se menjala frakcija koja je posedovala starateljstvo nad njenim sinom jedincem. U tim momentima starateljstvo je pripalo okorelom Lankstrajancu, njegovom stricu Džasperu Tjudoru. Henri i Džasper Tjudor su bili zajedno u odsudnom istorijskom momentu kada su je lankasterska strana zadobila fatalan udarac što ih je nateralo na decenijsko izbeglištvo na Kontinent.

Karaktersitika sprege između moći i žene tokom dinastičke krize i dinastičkog sukoba koji je usledio a koja se može izdvojiti jeste da je Margaret Bofort preduzela poteze da sebi osigura moć tokom celog trajanja dinastičkog sukoba, ali je tek po smrti Edvarda od Jorka ili čak po uzurpaciji Ričarda od Glostera, kada se ispoljio princip da svako može barem da pokuša da dođe do kraljevske vlasti, svoje napore usmerila ka tome.

Javna uloga po kojoj je ostala najpoznatija, ako ne i najbitnija, se razvila u dešavanjima po Ričardovoj uzurpaciji, pre svega njeno učešće u tzv. Bakingemovoj zave-

ri i pregovaranje o braku između Elizabete od Jorka i njenog sina u izgnanstvu. Iako u istoriografiji postoji mišljenje da je Margaret Bofort planirala da dovede sina na engleski presto i time reši dinastičku krizu, koja se može pratiti unazad sve do ranog šesnaestog veka i etabliranja tjudorovske propagande kroz dela pisaca bliskih dvoru najverovatnije to nije bio slučaj. To ipak ne znači da nije svu svoju moć, koju je uspeła da drži putem srodničko-bračnih veza, usmerila na održavanje svog sina Henrija u životu, van opasnosti i što boljeg socio-ekonomskog statusa.

U činjenici da sama nije pretendovala na engleski presto i da je Henri Tjudor isprva svoje pravo na presto izvodio iz prava svoje majke, može se uvideti da je postojala višedimenzionalnost odluke Margaret Bofort. Tek kasnije, zbog moralno-pravne manjkavosti pretenzije Margaret Bofort, Henri Tjudor je kao kralj Henri VII sam i kroz tzv. tjudorovsku propagandu svoje pravo na kraljevsku vlast predstavljao kao derivat njegove pobede na Bosvortsom polju 1485. godine kojom je obeležen kraj višedecenijskog sukoba i nestabilnosti, dinastičke krize i koji danas predstavlja kraj engleskog srednjeg veka. Upravo legitimizovan status predaka Margaret Bofort je sigurno i bitan razlog koji je uticao na njenu odluku da sama ne ulazi u borbu za presto za svoju ličnost. Drugi razlog se najverovatnije može naći u konstantno nesigurnom položaju njenog sina, gde se nije mogla isključiti mogućnost da ga frakcija Jorka neutrališe kao lankasterskog pretendenta. Na kraju ne treba isključiti ni upravo postojeću tradiciju, koja je detaljno opisana u ovom radu, da se vladarska moć žene donekle smatrala prihvatljivom ukoliko je imala muško potomstvo koje je predstavljalo biološku i legalnu sponu sa muškim sistemom primogeniture. Imajući u vidu da je ostvarenje ovog poslednjeg u slučaju carice Matilde nije u potpunosti realizovalo, bez obzira na savemena shvatanja da je njen slučaj ipak pomerio granice ženske vladarske moći, nije začuđujuće da se Margaret Bofort odlučila da u jednom momentu radi na dobijanju kraljevske vlasti za svog sina.

Margaret Bofort je svoje pravo na presto neizričito prenela na svoga sina koristeći moć koju je stekla levirajući između zaraćenih strana tokom decenija dinastičke krize bez da je formalno tražila kraljevsku vlast za sebe. Bez obzira na ovakvu okolnost koja se možda smatrala prihvatljivijom za njene savremenike, Ledi Margaret je koristila moć, iako bez kraljevskog autoriteta kako bi njen sin dobio kraljevsku vlast. Stoga je od izuzetnog značaja videti i shvatiti kako je njena politička moć posmatrana tokom i neposredno posle određenih političkih dešavanja, ali i kako je konstruisana u tjudorovskoj propagandi tokom narednih vekova; ta slika je ujedno i odraz postojećeg mišljenja u engleskoj i britanskoj svesti o korišćenju moći od strane žena visokog društvenog položaja u momentima, ali i u dužim periodima dinastičke krize. Slika stvorena u predanju o njenoj moći, konsultirala se prevashodno na osnovu poslednjeg javno-političkog čina u dovođenju Henrija Tjudora na vlast – tzv. Bakingemovoj zaveri protiv Ričarda III.

Percepcija moći Ledi Margaret Bofort i drugih akterki Ratova ruža

Slika o Ledi Margaret počela je svoje konstruisanje tako što je postala poznata kao „ledi Margaret majka kralja“ kada je njen sin Henri Tjudor proglašen kraljem nakon bitke kod Bosvorta. To svakako ne znači da mišljenja o njenoj ličnosti i moći koju je posedovala nisu postojala u vreme Ratova ruža i da nisu poticala od frakcije Jorka; međutim, ova mišljenja nisu imala uticaj na kasnije stvaranje slike o njoj. Neophodno je izneti vidljive promene u percipiranoj moći ledi Margaret Bofort, kao i da shvatim kako je došlo do ove promene u predstavljenoj slici o istoj. Pri tome je neophodno pokušati prevazići idiosinkrazije autora i prodreti u karakteristike okruženja koje je promovisalo promene u pogledu percepcije o njenoj moći tokom dinastičkog sukoba. Tu pre svega mislim na promene koje su se dešavale u poimanju ženskog mesta u muškom svetu politike i javnog prostora i na odnos prema moći kojom je žena želela da raspolaže, ali i na, može se reći apstraktnu, ako već ne i nepostojeću, ideju o autoritetu u kome joj je možda bilo dozvoljeno da uživa.

Stvaranje percepcije o moći Ledi Margaret Bofort koja joj je omogućila da se stvori slika o njoj kao majke dinastije započela je veoma rano, od momenta krunisanja Henrija Tjudora i u je u potpunosti formirana do njene smrti 1509. Godine. Dela koja pominju ledi Margaret i koja joj daju značajnu, prilično aktivnu ulogu u događajima poslednje faze Ratova ruža su – *Beseda* Džona Fišera, *Istorija kralja Ričarda III* od Tomasa Mora ili bolje rečeno u delu koji je Harding napisao posle Moorovog pogubljenja i *Hronika* Edvarda Hola (Hall, 1809), od kojih su obe imale izuzetan uticaj na generacije, uključujući i na Viliijama Šekspira.

Pomenuti događaji, koji se koriste za sagledavanje Margaretine uloge u javnoj sferi i moći koju je posedovala, ispričani su na gotovo identičan način u sva tri dela i istog senzitiviteta. Tu je reč pre svega o Bakingemovoj zaveri u kojoj se na Margaret gleda kao na glavnog aktera i o aktivnom pregovaranju za brak između svog prognanog sina Henrija Tjudora i najstarije ćerke preminulog kralja Edvarda IV, Elizabete od Jorka. Međutim, prema ovim autorima, prvobitni tvorac ideje bio je Henri, vojvoda od Bakingema, koji je to preneo ledi Margaret. Grofica je sa oduševljenjem počela da se povezuje sa drugim relevantnim osobama, pre svega sa Elizabet Vudvil, udovicom-kraljicom i majkom buduće neveste. U ovim izveštajima, Bakingem je bio taj koji je dobrovoljno zastupao Henrijev cilj, dok je i sam imao jake pretenzije na presto; bio je „tajni osnivač ovog poduhvata“. (Hall, 1809, 239) U Morovom radu nalazimo da je ledi Margaret saznala da je vojvoda od Bakingema sam došao na istu ideju. (Lumby 1883: 98) Kao što su Džons i Andervud predložili, moguće je da ga je Margaret iskoristila za svoju političku korist. S obzirom da je vojvoda bio mrtav pre Henrijevog uspona, on je bio zgodno pokriće za optužbe za pokretanje pobune protiv suverenog monarha. U svakom slučaju, ovi rani radovi promovišu sliku ledi Margaret Bofort, grofice od Ričmonda i Derbija kao aktivnog i voljnog učesnika u ponovnom

zapletu Ričarda III, koji bi njenog sina Henrija doveo na tron; stvarajući tako novu dinastiju – Tjudore.

Džordž Bak, antikvar iz šesnaestog i sedamnaestog veka, posebnu pažnju posvetio je Margaret Bofort u svojoj *Istoriji života i vladavine Ričarda III*. (Buck 1647) Bakova rekonstrukcija Margaretine političke aktivnosti tokom poslednje faze dinastičke krize je jedna od retkih koja osvetljava njeno stremljenje ka dobijanju moći u društveno neprihvatljivom svetlu, mada mu daje realističan ton. Iako je bio pristalica već tada po muškoj lozi izčezle kuće Jork, jer je jednom njegovom pradedi odrubljena glava posle bitke kod Bosvorta dok je bio u službi Ričarda III, Bak je ipak živio i služio pod Elizabetom I i Džejsom I.

Da bi izgradio drugačiju viziju Margaret Bofort, Bak je koristio određene aspekte njene ličnosti zajedno sa njenim postupcima tokom odlučujućih političkih događaja u Ratovima ruža. Najvažnije, Bak je rekonstruisao njenu umešanost u događaje tokom vladavine Ričarda III, posebno u Bakingemovu zaveru. Bakova negativna vizualizacija njene umešanosti, međutim, nije umanjila njenu odgovornost za događaje koje je pobuna izazvala; Ledi Margaret je i dalje bila šef zavere, baš kako su je pristalice dinastije Tjudor nazivali, kao što je već pomenuto. Bakova Margaret Bofort je spletkarska, politički iskusna žena srednjih godina, koja je lako očarala i zavela svog mladog rođaka Henrija vojvodu od Bakingema u zaveru protiv Ričarda III, sve vreme pretvarajući se da je odana kralju, tražeći od njega pomilovanje za svog sina koji je prognan u Bretanju. Tako Bak navodi da je Margaret Bofort grofica od Ričmonda – „dama politike i lukavih grudi“. (Buck 1647: 36) Zlokobnija i daleko ozbiljnija tvrdnja u vreme poznato po lovu na veštice bila je da je planirala da ubije prinčeve u Taueru otrovom i čarolijom. Politička izdaja, manipulacija i čak onostrane moći ledi Margaret stajali su u suprotnosti sa popustljivošću i strpljenjem Ričarda III, koji su ga na kraju i ubili. (Buck 1647: 136)

Između sedamnaestog i devetnaestog veka skoro da nema pomena o grofici od Ričmonda, a kada je takav izuzetak i postojao, slika o njenoj moći nije pružana čitaocima, a nedostatak pomena nosi svoju težinu. Početkom devetnaestog veka Lodž je ponudio drugačiju sliku o njenoj političkoj oštroumnosti, smatrajući da bilo koji drugi njen način da izađe u javnu sferu činio bi se nemogućim za razumevanje, jer je rekao da se ona oprezno zatvorila u nju, kako bi izbegla bilo kakvu sumnju da se meša u stvari državne vlasti Henrijevom dolasku na engleski tron, čak mu dozvoljavajući da zaboravi da je iz njenog donekle nesavršenog prava izvodio svoje pravo na presto. Lodž je stvorio sliku o ženi koja je znala da se snađe među moćnicima svog vremena, lažljiva i manipulišuća, a sve kako bi svog sina postavila na engleski presto. Lodžov opis njenih postupaka je vrlo kratak, ali vrlo jasno kaže kako je „ona ostala u penziji, što je uticalo na potpunu nebrigu o javnim poslovima i takvu dobru volju i pokornost Ričardu III da je došla u London namerno da zadrži šlep (krunidbene haljine) njegove kraljice na njihovom krunisanju“, dok je „tajno razgovarala sa vojvodom od Bakingemom“.

gema, koji je od Ričardovog velikog prijatelja, postao njegov najveći neprijatelj, i sa udovom-kraljicom, o tom braku (Henrija Tjudora i Elizabete od Jorka), i rešila sa njima mnoge preliminarne korake (...).” (Lodge 1823-34: 1) S obzirom na takav opis spletkaričkog negativca protiv njenog suverena, nije iznenađujuće što je on uzviknuo kako je njena kazna bila preblaga, što su njeni najnoviji biografi smatrali neistinitim. Lodž je dalje u jednoj rečenici prokomentarisao njen javni život nakon uspona na tron Henrija VII, navodeći da je to kraj njene javne uloge.

Margaret Bofort nije bila jedina akterka Ratova ruža čija je politička aktivnost i stremljenje ka moći bilo u fokusu kritike kako savremenika, tako i potonjih generacija uključujući profesinalne istoričare u poslednja dva veka. Reakcije na aktivnosti kraljice-konsorta Henrija VI, Margarete Anžujске koje su mogu smatrati odgovorom na politički vakuum koji je nastao nesposobnoću kralja bile su, s jedne strane odraz ideja o posedovanju moći i težnji ka autoritetu u ličnosti žene najvišeg društvenog statusa u vremenu kome su nastale, uzimajući u obzir anti-lankasterski stav tabora Jorka, kao i kasniju tjudorovsku propagandu, koja joj nije bila potpuno naklonjena bez obzira na pripadanje istoj frakciji, ali i nefleksibilnosti ovih načela tokom nekoliko vekova do savremenog doba. Imajući ovo u vidu, ovde treba, pre svega, izdvojiti delo Polidora Vergila, u kome je percepcija karaktera i ličnosti, pa samim tim i aktivnosti Margarete Anžujске stvorena kombinacijom kriticizma koji je stvorila frakcija Jorka sa tjudorovskim pokušajem rehabilitacije. (Vergil 1844: 68-72, 152-3) Nije začuđujuće da je najpoznatiji engleski pisac, Vilijem Šekspir, pišući tokom vladavine poslednjeg tjudoroskog monarha, učinio besmrtnom Vergilovu percepciju Margarete Anžujске u svojoj tragediji *Ričard III*. Tako je slika o Margareti Anžujskoj, u kojoj je ona okarakterisana kao teško komatibilna mešavina koncepta virago-a i tragične heroine opstala više vekova skoro pa nepromenjena. Međutim, percepcija majčinske brige i ljubavi koja je tera da sačuva vladarski autoritet za svoga sina tako što bi sačuvala vladarska prava njegovog oca, bez obzira na svoju krutost, govori o društveno-političkim mogućnostima aristokratkinja da dobiju autoritet. One se, kako se može videti, nisu u svojoj suštini menjale od normanskog osvajanja gde je ženi omogućen autoritet samo ukoliko ga vrši u ime muškog srodnika, a sama je mogla da bude nosilac vlasti i autoriteta samo ukoliko je predstavljala kariku koja povezuje prethodnog nosioca vlasti, muškarca, sa budućim muškim nosiocem vladarskog autoriteta i u slučaju kada se taj još nije rodio. Ovde vredi spomenuti poznati narativ Elizabete Striklend biografkinje Margarete Anžujске iz devetnaestog veka, u kome se na viktorski način objašnjava i opravdava ne samo političko-diplomatska aktivnost već i njeno aktivno prisustvo u oružanim sukobima tokom Ratova ruža upravo najjačim motivom – majčinskom ljubavlju. Iako viktorski čitaocu Striklend ne može u potpunosti da opravda pretvaranje „svih plemenitih osećanja (koji su bili u) njen(oj) prirod(i) u žestoke i strašne impulse, sve dok na kraju nisu bili potisnuti ljupki atributi uma i manira (koji su) isticali kraljicu, lepoticu i zaštitnicu učenja, bili zaboravljeni u že-

stini amazonke i osvetnice“, autorka donekle uspeva da relativizuje ovo društveno neoprostiv prestup staljajući čitaocu do znanja da je to učinila kako bi zaštitila prava svog sina princa Edvarda od Lankastera koja su bila ugrožena klevetama da nije sin Henrija VI. (Strickland 1840-46: 287-8, 311)

Margaret Bofort nije pokušala da se suprotstavi takvom shvatanju, već ga je prihvatila u svojoj strategiji manipulisanja moći u momentima nefunkcionisanja vlasti izazvanog nefunkcionisanjem dinastije, ne u najmanju ruku imajući pred očima upravo neefektivan primer Margarete Anžuske. Kao što je Lejnsmit primetila u slučaju Margarete Anžuske „njeno predano majčinstvo bilo je glavno objašnjenje i odbrana njenog neobičnog političkog angažmana“. (Laynesmith 2005: 11-12)

Tropi predane majke i ranjive žene, koja iz dužnosti prema deci, najčešće prema sinu prestolonasledniku izlazi iz modela savršene ženstvenosti, a koji isključuje ideju gde žena koristi moć u vremenima krize, koristili su se kako bi se upravo odstupanje od ideala opravdalo, a kraljica ili plemkinja postavila u pozitivno svetlo. Elizabeta Vudvij, kraljica Edvarda IV iz dinastije Jorka je, takođe, bila posmatrana kroz prizmu pomenutog ideala, iako su njene aktivnosti u doba dinastičke krize u prvoj fazi Ratova ruža bile usmerene na obezbeđivanje svog položaja udajom za mladog kralja. Tek posle smrti Edvarda IV može se govoriti o aktivnostima preduzetim kako bi barem jedno od njene dece dobilo presto. Dok su joj sinovi, kasnije poznati kao , ‘Prinčevi iz Tauera‘, bili živi, nastojanja Elizabete Vudvil su se koncentrisala na održavanje moći kroz učešće u regenstvu nad starijim sinom, Edvardom V. Ovakav cilj je bio sličan u svojoj suštini cilju Margarete Anžuske, čega se Ričard od Glostera (budući Ričard III) i bojao kada joj je kidnapovao sinove. Elizabta Vudvil, kao ni kraljica Margareta Anžuska nije imala nikakvo pravo da pretenduje na engleski presto za razliku od grofice Margaret Bofort i carice Matilde. Bez obzira na sličnost cilja i donekle opravdan strah barem jednog savremenika, slika o moći Elizabete Vudvil nije konstruisana na isti način kao Margarete Anžuske i nije imala iste elemente.

Imajući u vidu izložene okolnosti, nameće se zaključak da tokom Ratova ruža, jednog od najpoznatijih dinastičkih ratova u Engleskoj, nijedna od akterki ovih sukoba nije uspevala da se pozicionira kao suveren držalac kraljevske moći u svojoj ličnosti, pa čak ni kao vršilac kraljevskog autoriteta u ime muškog maloletnog naslednika. Inkluzija aristokratkinja u nasledni red je bila u ranijim periodima omogućena tek remećenjem nasleđa u muškoj lozi. Međutim, nasilne metode koje su dovodile do prekida u nasleđu, obično nisu stvorile potrebne uslove za žensku inkluziju u vladarsku moć, pre svega zbog nasilne prirode disruptivnih okolnosti u kojima je ponekad korišćena vojska iz čijeg učestvovanja su žene bile u potpunosti isključene. Svršetkom Ratova ruža, bitkom na Bosvortskom polju se simbolično obeležava u historiografiji kraj srednjeg veka u Engleskoj i početak ranog modernog perioda. Ova značajana

prekretnica obuhvata još jednu nama bitnu distinkciju između ženskog iskustva sistema primogeniture, zatim dinastičke krize pri njenoj disfunkciji u muškoj liniji i ne samo mogućnosti već i efikasnog zaposedanja i držanja kraljevskog autoriteta, gde u šesnaestom veku dolazi do realizacije i trajanja ovih momenta.

Melina Rokai
Univerzitet u Beogradu,
Filozofski fakultet

Literatura

- Beem, Charles (2016). *The lioness roared: The problems of female rule in English history* (New York: Palgrave Macmillan US).
- Buck, George (1647). *The History of Life and Reign of Richard III Composed in Five Books* (London: W. Wilson).
- Searle, Eleanor (1980). „Women and the Legitimization of Succession of the Norman Conquest“, u Marjorie Chibnall (ur.) *Anglo-Norman Studies*, vol. 3, ed. (Rochester: Boydell Press): 159-170.
- Facinger, Marion (1968). „A Study of Medieval Queenship: Capetian France 987—1237“, *Studies in Medieval and Renaissance History* (5): 3-48.
- Fell, Christine (1984). *Women in Anglo-Saxon England* (Bloomington: Indiana University Press).
- Griffiths, Ralph A. (1998). *The Reign of King Henry VI*, 2nd edn. (Stroud: Sutton Publishing Ltd.)
- Hall, Edward (1809). *Hall's Chronicle, Containing the History of England, during the Reign of Henry the Fourth, and the Succeeding Monarchs, to the End of the Reign of Henry the Eighth, in which are Particularly Described the Manners and Customs of those Periods, Carefully Collated with the Editions of 1548 and 1550*, (London: Printed for J. Johnson & al.).
- Hamilton, Bernard (1978). „Women in the Crusader States: The Queens of Jerusalem 1100-90“, u Derek Baker, Rosalinda M. T. Hill (ed.) *Medieval Women*. (Oxford: B. Blackwell): 143-174.
- Jones, M. K., Underwood, M. G. (1992). *The King's Mother: Lady Margaret Beaufort, Countess of Richmond and Derby* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Lambert, Sarah (1997). „Queen or Consort: Rulership and Politics in the Latin East 1118-1128“, u Anne J. Duggan (ed.) *Queens and Queenship in Medieval Europe* (Rochester: Boydell Press): 75-108.
- Laynesmith, J. L. (2005). *The Last Medieval Queens* (Oxford: Oxford University Press).
- Lodge, Edmund (1823-34). *Portraits of Illustrious Personages of Great Britain*, II vol (London: Harding, Mavor and Lepard).
- McNamara J. A., Wemple S., (1973). „The Power of Women Through the Family in Medieval Europe, 500 – 1100“, *Feminist Studies* (i): 126-41.
- McNamara, J. A., Wemple, S. (1974). „The Power of Women Through the Family in Medieval Europe, 500-1100“, u Mary. S. Hartman & Lois Banner (eds.) *Clio's Consciousness Raised: New Perspectives on the History of Women* (New York: Harper Colophon Books): 126-141.
- Nelson, Janet (1998). „Women at the Court of Charlesmagne. The Case of Monstrous Regiment“, u J. C. Parsons (ed.) *Medieval Queenship* (London: Palgrave Macmillan): 43-61.
- Rawson Lumby, J. D.D ed. (1883). *More's History of King Richard III, to which is Added the Conclusion of the History of the King Richard III as Given in the Continuation of Hardyng's Chronicle, London, 1543* (London: University Press).

- Reilly, Bernard. F. (1982). *The Kingdom of Leon-Castilla Under Queen Urraca* (Princeton: Princeton University Press).
- Richardson Henry, G., Sayles, George O. (1963). *The Governance of Mediaeval England: From the Conquest to Magna Carta* (Edinburgh: Edinburgh University Press).
- Strickland, Agnes (1840-46). *Lives of the Queens* (Boston: Estes and Lauriat).
- Vergil, Polydore (1844). *Three Books of Polydore Vergil's English History*, ed. H. Ellis (London: Camden Society, oldsen).
- Watts, John (1996). *Henry VI and the Politics of Kingship* (Cambridge: Cambridge U. P.)

Melina Rokai

Women and Power in Times of Dynastic Crises
(Selected Examples from English Medieval History)
(Summary)

The paper examines the connection between women and power during the dynastic crisis. More precisely, the paper primarily refers to members of the high nobility and ruling houses during the dynastic crisis in the fifteenth century in England. In order to achieve a more accurate picture of the possibilities that an aristocratic woman, connected by family ties to the center of ruling power and authority in the person of the ruler - the king, had in order to legitimately possess and retain power, the paper will talk about the changes in social relations that occurred in earlier periods, about the difference in power and ruling authority, and then about similar examples in the wider European context. Special attention will be paid to the female actors of the Wars of the Roses (1455-1487), which culminated in the dynastic crisis, but which was further deepened by it, as well as to the perception of their power.

KEYWORDS: women, power, fifteenth century, dynastic crisis, Wars of the Roses.